

Koninklijk Nederlands
Historisch Genootschap

Voor de ander

Een kleine
geschiedenis
van liefdadigheid
in Nederland

Voor de ander

Een kleine
geschiedenis
van liefdadigheid
in Nederland

Inleiding

Inleiding

Liefdadigheid is van alle tijden en komt in verschillende vormen en maten. In deze brochures bespreken we vijf korte casussen over liefdadigheid in Nederland vanaf de middeleeuwen tot heden, maar eerst bespreken we de theorie achter 'sociaal kapitaal' en hoe die van belang is voor het individu én liefdadigheidsorganisaties. Daarna kijken we naar wat liefdadigheid nou eigenlijk is. Is liefdadigheid volkomen altruïstisch of krijgen weldoeners er iets voor terug? Is liefdadigheid alleen voor hulpbehoevenden of zijn er ook andere groepen die ervan kunnen profiteren?

"Het belang van sociaal kapitaal is binnen de geschiedenis van liefdadigheid alomtegenwoordig."

Sociaal kapitaal

In de jaren tachtig van de vorige eeuw introduceerde de socioloog Pierre Bourdieu de term sociaal kapitaal. Volgens Bourdieu bestaat sociaal kapitaal uit allerlei relaties en netwerken die mensen tijdens hun leven bouwen en onderhouden.¹ Het sociale netwerk verbindt mensen met andere (financiële) middelen of potentiële middelen. Hierbij bepaalt de omvang van het netwerk en de mate waarin het netwerk kan worden gemobiliseerd de grootte van het sociaal kapitaal. Om sociaal kapitaal te onderhouden en te versterken moeten sociale contacten blijvend worden onderhouden. Sociaal kapitaal is dus te vergelijken met een lidmaatschap van een groep, waarbij het lid de vereniging op financiële wijze steunt en de vereniging haar diensten en netwerk voor het nieuwe lid openstelt. Op die manier groeit het sociaal kapitaal van het lid én van de vereniging. Het lid profiteert van de vele diensten en het extensieve netwerk dat de vereniging aanbiedt, en de vereniging verkrijgt het sociale netwerk van het lid waar weer potentiële nieuwe leden tussen kunnen zitten. Bovendien wordt het op deze manier makkelijker en effectiever om mensen voor een gezamenlijk doel te mobiliseren.² Het belang van sociaal kapitaal is binnen de geschiedenis van liefdadigheid alomtegenwoordig. Door de mobilisatie van sociale groepen kwamen liefdadigheidsinitiatieven van de grond. Hoe groter het sociaal kapitaal, des te meer (financiële) middelen beschikbaar kwamen om het initiatief voor lange tijd te laten bestaan.

Wederkerigheid

Liefdadigheid wordt vaak met altruïsme in verband gebracht. Puur altruïsme gaat ervan uit dat de schenker volkomen onbaatzuchtig handelt. Voorbeelden van liefdadigheid uit de geschiedenis spreken dit echter tegen. In de middeleeuwen verzorgde de geestelijke stand de zieken, de armen kregen te eten, en vreemdelingen en pelgrims genoten tijdelijk onderdak. Van eenieder die die hulpontving, werd als tegenprestatie verwacht dat zij voor de ziel van hun weldoeners baden.³ In de Republiek stichtten rijke patriciërs een hofje om hun naasten van een comfortabele oude dag te verzekeren, maar ook om meer aanzien en status te verkrijgen.

"De geschiedenis laat zien dat ook veel niet-hulpbehoevende organisaties geldelijke schenkingen van filantropen ontvingen."

Aangezien religieuze minderheden en immigranten geen openbare ambten mochten bekleden, waren de kansen op sociale mobiliteit voor die groepen gering. Het stichten van hofjes bood hen dus een mogelijkheid aanzien en status te verwerven.⁴ Liefdadigheid en wederkerigheid zijn dus nauw met elkaar verbonden.

Liefdadigheid, verenigingen en genootschappen

Een andere hardnekkige aanname is dat liefdadigheid exclusief voor hulpbehoevende groepen was bedoeld. De geschiedenis laat zien dat ook veel niet-hulpbehoevende organisaties zoals verenigingen en genootschappen geldelijke schenkingen van filantropen ontvingen. Deze vorm van schenken bestaat al sinds de opkomst van verenigingen en genootschappen in de achttiende eeuw. De meeste van deze initiatieven waren weliswaar beperkt in omvang, maar hadden desondanks wel invloed op onderwijs en maatschappelijk werk.⁵ De opkomst van verenigingen en genootschappen ging dus gepaard met filantropie. Gedreven vanuit het verlichtingsideaal én de overtuiging dat de kunsten en de wetenschap aan de verrijking van de mensheid bijdroegen, schonken filantropen aan organisaties die zich voor dit doel inzetten.⁶ Hiermee begon een langdurige traditie van schenken, doneren en legateren aan organisaties met een duidelijk maatschappelijk nut.

Erkenning en emancipatie

Vanaf de achttiende en negentiende eeuw ontstonden ook verenigingen en stichtingen die tijd, aandacht en middelen besteedden aan het verhelpen van maatschappelijke problemen. Het verenigingsleven werd voor alle lagen van de bevolking toegankelijk en ontwikkelde zich voornamelijk langs levensbeschouwelijke lijnen.⁷ Vrouwen en (religieuze) minderheden organiseerden zich om maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen. Deze verenigingen probeerden actief de publieke opinie te beïnvloeden door hun eigen voorzieningen op het gebied van onderwijs, zieken- en armenzorg en liefdadigheidsorganisaties op te richten. Het verenigingswezen was voor hen een middel om sociale erkenning te verkrijgen en emancipatie te bewerkstelligen.⁸ Voor deze groepen was het vergroten van sociaal kapitaal belangrijk. De sociale connecties zorgden niet alleen voor materiële, maar vooral immateriële steun van mensen met invloed.

Conclusie

Door slechts een kleine blik op de geschiedenis van liefdadigheid te werpen, valt te concluderen dat wederkerigheid een belangrijk aspect van liefdadigheid is. Puur altruïsme is moeilijk te ontdekken. Mensen steunden goede doelen met tijd en geld, en veelal verwachtten ze daar iets voor terug. Die verwachtingen waren veelzijdig en uiteenlopend, maar het vergroten van sociaal kapitaal maakte er altijd deel van uit. Daarnaast bestonden verenigingen en genootschappen mede dankzij de genereuze steun van filantropen. Niet alleen uit liefde voor de kunsten en wetenschap, maar vooral ook als ondersteuning van het emancipatieproces van vrouwen en religieuze minderheden.

Liefdadigheid was dus niet exclusief voor hulpbehoevende groepen; het verenigingswezen en de sociale emancipatie profiteerden ook. Kortom, liefdadigheid berust dus op het principe van wederkerigheid en overstijgt de dimensie van hulpbehoevendheid.

Colofon

Dit is een uitgave van Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap (KNHG), 2020. Deze teksten mogen niet worden verveelvoudigd, gekopieerd, gepubliceerd, aangepast of gebruikt in welke vorm dan ook, online of offline, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Rechthebbenden van illustratiemateriaal hebben wij geprobeerd te achterhalen. Meent u recht te hebben op een afbeelding, dan kunt u zich richten tot ons via info@knhg.nl

Eerste uitgave 2020

Teksten
Diego Bosman

Redactie
Pepijn Aarnink & Antia Wiersma

Vormgeving
studio de Ronners, Rotterdam

Bronnen

1. Pierre Bourdieu, 'The Forms of Capital', in: J. Richardson, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (New York 1986), 15-29, aldaar, 21-24.
2. Robert Putnam, *Bowling Alone* (New York 2000).
3. J.W. Brodman, *Charity & Religion in Medieval Europe* (Washington D.C. 2009), 267; J. Spaans, 'Een Welverzorgde Oude Dag. Hofjes in Middeleeuwen en Vroeg-Moderne Tijd', *Hofjeskrant. Nieuwsbrief van de Stichting Landelijk Hofjesberaad* 12 (2003), 1-7, aldaar, 2-3.
4. Henk Looijesteijn, 'Funding and Founding Private Charities: Leiden Almshouses and Their Founders, 1450-1800', *Continuity and Change* 27:2 (2012), 199-239.
5. Huygens ING, 'Verenigingen voor Armoedepreventie in de Negentiende Eeuw', *Huygens ING*. Geraadpleegd via <http://resources.huygens.knaw.nl/armenzorg/gids/inleiding/inleiding#ankerinthema> op 19-8-2020.
6. Ibidem; Jordy Geerlings, 'Hoe Verlicht waren de Genootschappen? De Achttiende-Eeuwse Sociabiliteit in Recent Historisch Onderzoek', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 127:2 (2014), 189-209, aldaar, 201.
7. Karel Davids en Marjolein 't Hart (red.), *De Wereld & Nederland: Een Sociale en Economische Geschiedenis van de Laatste Duizend Jaar* (Amsterdam 2011), 252-253; Stefan-Ludwig Hoffman, *Civil Society, 1750-1914* (Hampshire 2006), 61-63.
8. Karel Dobbelaere, 'The Rationale of Pillarization: The Case of Minority Movements', *Journal of Contemporary Religion* 15:2 (2000), 181-199, aldaar, 182-183.

Liefdadigheid is van alle tijden en komt in verschillende vormen en maten. In deze brochure bespreken we vijf korte casussen over liefdadigheid in Nederland vanaf de middeleeuwen tot heden. Wat is liefdadigheid eigenlijk? Is liefdadigheid volkomen altruïstisch of krijgen weldoeners er iets voor terug? Is liefdadigheid alleen voor hulpbehoevenden of zijn er ook andere groepen die ervan kunnen profiteren?

Steun ons

Wilt u het KNHG ondersteunen en op die manier opkomen voor de belangen van ons vak en van historici? Dat kan! Ga naar www.knhg.nl/doneren